

21. Katz R., Mair P. Changing models of party organization and democracy. The emergence of the cartel party // Party politics. – 1995. – №1. – P.5–28.

22. Katz R.S. Party Governments: European and American Experiences. – Berlin, NY, 1987.

N.ROTAR

THE IMPORTANCE OF PARTY IDENTITIES IN SHAPING OF POLITICAL PARTICIPATION MODELS OF THE CITIZENS OF UKRAINE: CONCEPTUALIZATION OF PROBLEM

The author determines the perspectives of stable party identities shaping of the citizens of Ukraine in the context of the variety of their political participation in the parliamentary electoral cycles. It is proved that the ardent support of parties by citizens and stable party identities establishing will be defined by party policy and shaping of the system of party vertical relations system between party elite and party members.

Key words: party identity, political participation, parliamentary electoral cycles.

УДК 329
ББК 63.3

Ірина Цікул

ПАРТІЙНЕ ЛІДЕРСТВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД

У статті досліджено феномен партійного лідерства через призму гендерного підходу. З'ясовано суть та засоби гендерного підходу до вивчення проблеми. Визначено, що без вивчення місця й ролі жіночого партійного керівництва аналіз політичної системи країни є обмеженим і неповним.

Ключові слова: партійне лідерство, жіноче партійне керівництво, гендерні стереотипи лідерства.

Пошук ефективних шляхів подальшого соціально-політичного розвитку України, яка перебуває в стані сутнісної трансформації, сприяв виникненню інтересу до проблеми політичного лідерства, зокрема до дослідження його гендерних характеристик, визначення тих переваг, які можуть виникнути внаслідок диференціації та інтеграції жіночого та чоловічого лідерських начал. Адже демократизація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства є неможливою без паритетного представництва жінок нарівні з чоловіками в структурах політичної влади, їх активної участі в процесах прийняття політичних рішень.

Найвизначніші мислителі всіх часів і народів із давніх-давен замислювались над явищем, яке в сучасній політології прийнято позначати терміном “політичне лідерство” (від англ. *leader* – ведучий, керівник). Проблема лідера та лідерства відіграє особливу роль перш за все тому, що природа людських відносин формувалась в умовах, коли існування лідера було важливим фактором розвитку суспільної структури та людства в цілому. Історія людства являє собою опис дій царів, королів, полководців, релігійних та політичних лідерів.

Одним із найцікавіших феноменів новітньої політичної історії людства стала поява жіночого політичного лідерства, що сприяло розвитку світових політичних процесів. У політичній історії людства було чимало видатних жінок, які з волі обставин або через родинні зв'язки і знатне походження зробили великий вплив на розвиток політичних подій в своїх країнах. Політична зірка багатьох цих жінок загорілася після трагічної загибелі їхніх чоловіків або родичів, колишніх політичних діячів (Індіра Ганді, Карасон Акіно, Беназір Бхутто та ін.). Крім того, історія ілюстрована прикладами, коли під кінець політичної кар'єри чоловіків-політиків їх дружини ставали більш ефективними й визнаними лідерами політичних партій і рухів (наприклад, у світі 11% лідерів партій є жінками) [2]. Хоча політологи та історики, розглядаючи роль видатних жінок у політиці, приділяють більше уваги таким їх особистісним якостям, як розум, воля, вміння завойовувати союзників і здобувати популярність у народі, проте зазвичай підкреслюється особлива роль, яку відіграли в їх політичній кар'єрі “випадок” або “походження”. Усі ці жінки зазвичай грали за традиційними (тобто чоловічими) правилами.

Висвітленню проблеми лідерства присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Слід зазначити, що в зарубіжній політичній науці до цієї проблематики стали звертатись набагато раніше, ніж у вітчизняній. Серед зарубіжних теоретиків лідерства варто відмітити М.Вебера, Ж.Блонделя, Й.Тервінга, В.Гофмайстера та ін. На пострадянському просторі до проблематики лідерства звертались О.Іваненко, Е.Кудряшова, Б.Кухта, Є.Єгорова-Гантман, А.Пахарєв, Н.Піщулін, О.Скнар, М.Теплоухова та ін.

Метою даного дослідження є аналіз проблеми партійного лідерства в Україні з точки зору гендерного підходу, а саме визначення тих факторів, що дозволяють і перешкоджають людині ствердитись у системі влади й політичній субординації відповідно до її статевої приналежності.

Традиційно лідерство як соціально-психологічний феномен вивчалось майже без урахування статі, тому що лідерська роль апріорно вважалась маскуліною. Система розподілу праці, що історично склалася в нашому суспільстві, визначила переважно чоловічий характер лідерства, влада жінок концентрувалась переважно в межах сімейного життя. На керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях перебувають в основному чоловіки, які й формують політику держави в її власне “чоловічому вбранні”. Проте логічно припустити, що жінка-політик зможе більш компетентно оцінити проблеми жінок, що вона буде більш розумно, більш чутливо, більш адекватно представляти жіночу частину населення. Так само політикові чоловічої статі простіше й зрозуміліше репрезентувати інтереси чоловіків як природно близької йому біологічно-соціальної групи.

Інститут лідерства та діяльність лідерів як активних, енергійних, цілеспрямованих, відповідальних та амбіційних особистостей відіграють важливу роль у розвитку суспільних відносин та історії людства. Але слід констатувати, що на сьогоднішній день політичний пантеон представлений в основному чоловіками, добре захищений за допомогою концентрації різноманітних форм соціальної влади, зміцнений системою міфів та стереотипів.

Чи дійсно лідерство – виключно чоловіча перевага й лідерські риси притаманні тільки чоловікам? По-перше, лідерство визначається як набір певних рис, моделей поведінки, впли-

вовості, авторитету, здатності до керівництва тощо. По-друге, лідерство не ототожнюється з позицією, яку займає та чи інша особа. Не обов'язково людина стає лідером, коли отримує чи обирається на високу посаду.

Однією з найбільш поширених форм лідерства в політичній сфері є партійне лідерство. Аналізуючи проблему партійного лідерства, доречним буде визначити, хто може вважатися лідером політичної партії. На думку В.В.Мейтуса та В.Ю.Мейтуса, лідером політичної партії є індивід, який керує процесом постановки та виконання партією своїх стратегічних планів, спрямованих на досягнення поставленої мети [6, с.360].

Як же нам означити різницю між лідерами жінками та чоловіками? Адже існує припущення, що жінок менше серед лідерів по причині нестачі нахилів, здатностей, мотивації. Жіночі риси емоційності, чутливості, залежності вважаються несумісними з лідерством. Жінки частіше визначають свою модель поведінки.

Проаналізувавши поведінку політичних лідерів, психологи дійшли висновку, що вона визначається рядом факторів, серед яких найголовнішими є:

- потреба у владі;
- потреба в контролі над людьми та подіями, що тісно пов'язана з потребою у владі;
- потреба в досягненнях;
- потреба в афіліації, тобто в належності до якоїсь групи й схваленні цією групою.

Варто зазначити, що і чоловік і жінка може в соціальній ролі політичного лідера стверджуватись як людина взагалі. Але слід наголосити на тому, що вони можуть проявити себе ще й у гендерній ролі чоловіка й жінки. Тобто кожний політичний лідер кожним своїм суб'єктивним учинком актуалізує не тільки притаманну йому загальнолюдську сутність, а й сутність статево-рольову, стверджується як політик-чоловік або як політик-жінка, керуючись при цьому не тільки загальними, але й специфічно чоловічими чи специфічно жіночими почуттями, ціннісними орієнтаціями, мотивами, використовуючи не тільки універсальні, а й специфічні, притаманні їхній статі, способи діяльності. Саме за таких умов вони отримають можливість максимального самоствердження й самовиявлення, а отже будуть спроможні більш ефективно виконувати свої соціальні функції. Таким чином, можна сказати, що ген-

дерний аспект проблеми політичного лідерства повинен орієнтуватися на два принципи: ідентичності та додатковості. Так, політик-чоловік повинен бути здатний у кожній проблемі, яку він розв'язує, розрізнити, крім усього іншого, власне свій – чоловічий і власне жіночий інтерес, а також знайти відповідні форми його задоволення. Те саме стосується й жінки-політика [11]. Оскільки кожний конкретний політичний лідер не може рівною мірою враховувати і “свої” і “не свої” гендерні інтереси, набуває актуальності проблема пропорційного представництва в політиці лідерів як чоловічої, так і жіночої статі.

Пропорційне представництво в політичній діяльності лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує та стимулює суспільство, оптимізує процес прийняття рішень. На жаль, сьогодні існує тільки своєрідна мрія про соціальне партнерство чоловіків і жінок, про той час, коли чоловіче й жіноче не будуть нівелюватися і як єдність протилежностей будуть сприяти розвитку нашого суспільства. Гендерний баланс, як і будь-який політичний і соціальний баланс у суспільстві, полягає в узгодженому дотриманні інтересів усіх груп суспільства. І представляти ці інтереси зовсім не обов'язково повинні тільки члени цих груп. Зрозуміло, що саме по собі представництво не може являтися інтересом групи, оскільки формальна приналежність до неї не є гарантією (або здатністю) захисту інтересів самої групи.

Існування різноманітних концепцій лідерства зумовило необхідність виділення якісних рис політичного лідера, серед яких основними є:

- гострий розум, ерудиція, інтелектуальна незвичайність;
- цілеспрямованість і сила волі;
- енергійність;
- організаційні здібності;
- компетентність, усебічна інформованість;
- готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення;
- здатність викликати довіру у співгромадян;
- зовнішня привабливість та фотогенічність [7, с.70–71].

Слід відзначити, що вище перераховані тільки позитивні якості індивіда, якими було б бажано, щоб володів лідер. У той же час існує безліч негативних рис, таких як жорстокість, безпринциповість, підозрілість, здатність пору-

шувати дані обіцянки, готовність іти на все задля досягнення мети, які досить часто присутні в характеристиці лідера. Як бачимо, перераховані вище риси (позитивні та негативні) можуть бути притаманні однаково як чоловікам так і жінкам. Важливу роль у цьому відіграють жорсткі умови виживання в нашій політичній реальності. Думаю, жінки зрозуміли, що в українській політиці можна перемогти тільки чоловічими методами.

Суспільна, політична активність жінок дає найбільший ефект, коли жіноче лідерство поєднується з постійним тиском на владні структури і впливом на суспільну свідомість. Гасло, яке приймає більшість виборців, про те, що “інтереси жінок можуть і повинні представляти та захищати тільки жінки” [12], тільки на перший погляд здається розумним. Проте твердження такого роду формують відношення до гендерної проблеми, яке негативно впливає на її вирішення. Жіноче лідерство повинно стати політичною метою, особливо тоді, коли мова йде про участь у владних відносинах. Але і тут важливим є залучення в процес усього суспільства, а не тільки жіночої його частини.

Застосування гендерного підходу до аналізу проблем лідерства насамперед дає змогу визначати те, що дозволяє і заперечує суспільство людині в системі влади й політичної субординації у відповідності до її статевої приналежності. Беручи до уваги варіативність поняття гендер, слід зауважити, що сам підхід охоплює декілька напрямків, які визначають теоретичний ракурс проблеми гендерних аспектів політичної діяльності:

- *гендерно-чуттєвий напрям* зосереджує увагу науковців на дослідженні індивідуальної різниці та різниці в системі поглядів чоловіків і жінок за умови, що їхні статусні статевої ознаки визначаються як рівні [11, с.32–36; 4];
- *гендерно-нейтральний підхід* визнає статево рівність тільки в ситуації відсутності або мінімальної ваги гендерної різниці й відповідних ціннісних орієнтацій [10, с.52–59; 4];
- *гендерно-стереотипний напрям* повністю визнає гендерні відмінності й ними пояснює нерівність статей та їх можливостей у політичному процесі [1, с.176–180; 4].

Інтерпретація власної політичної участі відображає два можливі підходи до жіночого політичного лідерства й оцінки його ефективності. Перший, умовно названий “професій-

ний”, або гендерно-нейтральний, підхід, ідеологічно пов’язаний із ліберальним напрямком у світовому жіночому русі, заснований на визнанні принципів гендерної рівності та відсутності гендерних відмінностей у політичній сфері. Подолання структурних і ситуативних бар’єрів призводить, на думку його прихильників, до подолання маргіналізації жінок у політиці й дозволяє їм повноправно, тобто однаково з чоловіками, брати участь у політиці. Тому орієнтиром у їхній політичній діяльності повинен стати виключно професіоналізм і пошук партійно-політичних союзників. Другий, “материнський”, або гендерно-чуттєвий, підхід, акцентує увагу на гендерних відмінностях у перевагах, цінностях, пріоритетах і стратегіях жінок-політиків і особливу роль та призначення жінок у владі [8].

На думку прихильників гендерно-нейтрального підходу, у політиці не може й не повинно бути ні особливих жіночих інтересів, ні жіночого типу лідерства (і відповідно ніякої специфічної ролі жінки в політиці). Заперечення необхідності проводити спеціальну політику з урахуванням гендерних розбіжностей здебільшого артикулюється як небажання понизити планку своїх політичних амбіцій. Оскільки “особливі” жіночі інтереси асоціюються в суспільній свідомості або з досвідом радянського патерналізму, або з виключно жіночою відповідальністю за “неосяжну” соціальну сферу, то політика з “жіночим обличчям” виявляється, в їхніх очах, тотожною слабкості, деякій збитковості, неповноцінності та другорядності.

Політики-“професіонали” заперечують наявність дискримінації і гендерної напруги в політичних інститутах. На їх думку, згадування дискримінації має зв’язок із радянським емансипованим минулим, коли практика партійно-номенклатурного висунення й квотування дискредитувала ідею жіночого лідерства. Цей тип відтворював образ слухняного, залежного політика.

Для прихильників першого підходу політична участь жінок як проблема не видається актуальною. Збільшення кількості представництва жінок, на їх думку, не змінить характер влади, оскільки самі по собі жінки не вносять специфічно позитивного бачення проблем і не сприяють прийняттю соціально значущих рішень.

Прихильники другого підходу, на противагу першому, наполягають на тому, що жінки мають особливі інтереси і з огляду на свою природу покликані змінити характер усієї політичної

влади в країні [8]. Гендерно-чуттєва інтерпретація жіночого політичного лідерства базується в даному разі на есенціалістській концепції особливості, біологічно детермінованої жіночої сутності. Їхні політичні стратегії базуються на ідеології “жінка-мати” й “жінка-господиня дому”. Відповідно під особливою “місією” жінок у політиці розуміється традиційна сфера жіночої компетентності – соціальна й сімейна політика. Закріплюючи одноосібну відповідальність за неблагополуччя в цій сфері за жінками, “жінки-господині” оголосили чоловіків нездатними вирішувати питання через свою природу.

Відмінною рисою публічної риторики “жінок-господинь” стало визнання “другорядності” як сфери свого впливу, так і власної ролі. Поділяючи тезу про те, що соціальна орієнтованість жіночої політики доводиться світовим досвідом жіночого представництва, прихильники даного підходу прагнуть відповідати традиційним очікуванням і навіть наполягають на підтримці встановлених відносин субординації, не претендуючи на владу, більшу, ніж їм відведено гендерною системою. Вони вважають, що жінкам потрібно йти в політику не для того, щоб боротися з чоловіками, а для того, щоб допомогти останнім подивитися на проблему очима жінки. Публічне підкреслення своєї залежності, на їх думку, повинно сприяти успішності передвиборчої стратегії в умовах традиційної гендерної культури України.

Цікаво, що характерною рисою їх риторики стало “визнання нетиповості” професійної кар’єри політика для жінки. Визнаючи особливий образ і роль “політика з жіночим обличчям”, вони вважають за необхідне підтвердити стійкість стереотипних гендерних норм для решти жінок [8]. Оскільки жіноча політична участь – найімовірніше виняток із загального правила, то таку модель життєвої самореалізації навряд чи можна пропонувати іншим жінкам.

Жінки-політики першої “професійної” групи, які заперечують гендерну специфіку власної політичної участі, зрештою в кінцевому результаті виступають за зміну існуючої гендерної системи, відкидаючи при цьому традиційно приписані моделі життєвих стратегій для жінок. Ефективна стратегія політичної участі, на їх думку, виключає підкреслення статевої різниці та виділення специфічно жіночих проблем. “Жіночі” політики другої групи виходять із біологічно детермінованої “натуралізованої” ген-

дерної ролі. Лідерство, що визнається як суто маскулінна якість, повинно або маскуватись у публічній сфері, або від нього слід відмовитись, віддаючи себе під захист і опіку “справжніх” сильних політиків.

Проаналізувавши проблему партійного лідерства в гендерному вимірі, можна констатувати, що на сьогоднішній день у сфері підготовки жінок-лідерів існує ряд проблем:

- у минулому можливим було проходження сходинок лідерства в школі (комсомол і т. д.), у вузі, на виробництві (партія, профспілки);
- просування жінок службовою драбиною та їх політична кар’єра забезпечувалися спеціальною політикою партії і держави;
- у наш час не існує підтримки жінок-лідерів на державному рівні;
- програми, що існують, обмежені та невідомі більшості жінок, а тому не здійснюють помітного впливу на ситуацію;
- позаурядові організації надають значну можливість для виявлення й формування лідерських якостей у жінок, але їх вплив є обмеженим;
- існуючі партії не виявляють особливого інтересу до проблеми жіночого лідерства, уважаючи його безперспективним.

Узгодження інтересів і прав різних соціальних груп на рівні прийняття рішень є умовою стабільності демократії. У соціокультурному контексті пострадянської України найбільш важливою постає проблема актуалізації особистісного, індивідуального потенціалу жінок, репрезентація їх незалежної політичної поведінки. Наступним завданням стане побудова на цій основі колективних політичних стратегій дій і участі у відносинах влади. Поступове звільнення від синдрому повної залежності від держави повинно супроводжуватись формуванням самостійної, активної, свідомої особистості. Власне бачення загальних проблем політики, економіки й культури, а також запропоновані нові рішення зможуть забезпечити реальне залучення жінок у перебудову гендерної системи та демократичне реформування суспільства.

За таких обставин необхідною є підготовка жінок-лідерів, які зможуть сприяти становленню паритетної демократії в Україні. У нових умовах проявити якості лідера для жінки частіш за все стало можливим у забезпеченні сім’ї. Вона проявляє велику витримку перед обличчям життєвих негараздів, стає фактично головою і годувальником сім’ї. Усе це повільно, але вірно підготовлює визнання ролі жінки-лідера не тільки в сім’ї, а й у цілому суспільстві і в державі. Проте подібний процес не спостерігається у владних структурах, де доля й роль жінок різко втратили значення.

1. Брандт Г.А. Природа женщины как проблема (концепции феминизма) // Общественные науки и современность. – 1998. – №2. – С.167–180.
2. Женщины в политике // <http://praviopravda.cc/index.php?aid=121>.
3. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социс. – 2000. – №1. – С.15–24.
4. Іващенко О. Жіноче лідерство: політичні та соціальні виміри // <http://ozis.kr.ua/ivaschenko.html>.
5. Мейтус В.Ю., Мейтус В.В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 404 с.
6. Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры. – К., 2001.
7. Пищулин Н.П. Политическое лидерство и электоральный процесс // Полис. – 1998. – №5. – С.148–149.
8. Попкова Л. Политическое участие женщин: “профессионалы” и “матери-хозяйки” // www.owl.ru/win/womplus/2002/02_09.html.
9. Роуз Х. Исследования женских проблем в Великобритании // Социс. – 1992. – №5. – С.52–59.
10. Силласте Г.Г. Гендерная социология как частная социологическая теория // Социс. – 2000. – №11. – С.5–15.
11. Скар О. Політичне лідерство: гендерний аспект // http://politicon.iatp.org.ua/tpgs/scnar_1.htm.
12. Табышалиева А. Женщины и лидерство: доступ к политической власти // http://rus.getaway.kg/gender_lead.
13. Шестопап Е.Б. Психологический профиль российской политики 1990-х. Теоретические и прикладные проблемы политической психологии. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2000. – 431 с.

I.TSIKUL

PARTY LEADERSHIP IN CONTEMPORARY UKRAINE: GENDER APPROACH

The body of the article goes on to discuss the issues of party leadership from gender approach, determination of the factors allowing or preventing a man to assert himself in the system of power and political subordination in accordance with sex differentiation, in particular.

Key words: party leadership, woman's party leadership, gender leadership stereotypes.